

UUTTA TUTKIMUSTA

Pyhimystraditio tieteellisen tutkimuksen kohteena

Irina Karvonen, *Pyhän Aleksanteri Syväriläisen koulukunta – 1500-luvun luostarihistoriaa vai 1800-luvun venäläiskansallista tulkintaa?* Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 44. Joensuu 2013, 184 s.*

Vaikeina aikoina pyhien ihmisten puoleen rukouksissa kääntymisestä muodostui vahva traditio Venäjällä. Pyhät ovat menneisyydessä olleet läheisiä ja jäljiteltäviä esikuvia niin yksittäisille ihmisille kuin laajoille kansanjoukoille, mutta toisaalta myös vallan, kirkollisen ja maallisen politiikan välikappaleita. Ei ole myöskään harvinaista, että kun Kristuksen sanan esimerkin noudattajia ja paikallisia auktoriteetteja on kipeästi tarvittu, niitä on tietoisesti ryhdytty luomaan. Tässä tutkimuksessa pohditaan analyttisesti ja kaikkeen saatavilla olevaan lähdemateriaaliin nojautuen pyhän Aleksanteri Syväriläisen koulukunnan historiallisuutta.

Aleksanteri Syväriläisen elämäkerta

Pyhimystradition paisuminen juuri 1800-luvulla heijastelee tuolloista Venäjän ortodoksisen kirkon strategiaa, jota Pyhä Synodi sääteli. Yhteiskuntapoliittinen murros Venäjällä heikensi uskoa Jumalaan. Venäjälle tunkeutuneet länsimaiset valistusaatteet edistivät **tätä prosessia**. Kirkko valtion ”virastona” sai tuolloin tärkeän tehtävän: sen tuli vahvistaa ortodoksisesta uskoa ja laajentaa uskonnollinen elämä kaikille elämän alueille, jotta kansalaiset voitaisiin pitää ortodoksisen kirkon piirissä ja tsaarivallalle uskollisina. Tämän ortodoksiselle kirkolle ”annetun” tehtävän valossa

* Tutkimus on luettavissa Itä-Suomen yliopiston elektronisena julkaisuna osoitteessa: <http://epublications.uef.fi>

pyhimystradition kehittäminen voidaan nähdä vastalauseena maalliselle valistukselle ja sosialistisille virtauksille. Jotta näin voitaisiin osoittaa myös tosiasiallisesti tapahtuneen, tutkimuksessa selvitettiin Aleksanteri Syväriläisen pyhien ”oppilaiden” kulttitradition muotoutumista ja muuttumista pitkällä aikavälillä: aina tradition syntymisajalta 1500-luvulta vuoteen 1917.

Pyhittäjä Aleksanteri Syväriläinen (1448–1533) on yleiskirkollisesti tunnettu ja kunnioitettu pyhä, joka Aunuksen Karjalan alueella oli jo pitkään ollut paikallisen uskonnollisen elämän ehdoton pilari. Äänisen alueen tärkeimmäksi kirkolliseksi keskuksiksi muodostui jo 1500-luvun alusta lähtien Aleksanterin perustama Syvärin luostari. Pyhän Aleksanteri Syväriläisen elämäkerta kirjoitettiin vuonna 1545 eli vain kaksitoista vuotta hänen kuolemansa jälkeen. Elämäkerran tekijä oli Aleksanterin oppilas, Syvärin luostarin igumeni Irodion. Silloinen Moskovan ja koko Venäjän metropoliitta Makari oli antanut elämäkerran kirjoittamisen hänen tehtäväkseen.

Varmuudella tiedetään, että pyhä Aleksanteri Syväriläinen oli Syvärin Pyhän Kolminaisuuden luostarin perustaja. Luostari sijaitsee nykyisen Aunuksen kaupungin läheisyydessä. 1500-luvulla Aunuksen Karjala käsitti alueen Laatokan ja Äänisen välissä, Äänisen ympärillä sekä siitä pohjoiseen ja koilliseen. Tämä alue sai nimen ”Äänisen pogostat”, ja siihen kuului Aunuksen pogostan lisäksi vielä 17 muuta pogostaa. Aluetta hallittiin Novgorodista käsin. Vuonna 1649 alueesta muodostettiin Aunuksen lääni, jonka hallintokeskukseksi tuli Aunuksen kaupunki, jonne rakennettiin linnoitus. Alueen kirkollinen valta kuului Novgorodin hiippakunnalle vuoteen 1828, jolloin perustettiin itsenäinen Aunuksen hiippakunta.

Karjalan valistajien muisto Suomessa ja Venäjällä

Pyhittäjä Aleksanteri Syväriläinen on yksi ortodoksisen kirkon pyhistä, joita nimitetään myös Karjalan valistajiksi. Karjalan valistajia pidetään ortodoksisuuden tuojina Karjalaan ja Suomeen, ja siksi heillä on merkittävä asema Suomen ortodoksisessa kirkossa.

Suomen ortodoksisen kirkon vuosittain ilmestyvään kalenteriin on Karjalan pyhittäjien nimet ensimmäisen kerran merkitty vuonna 1948.

Syynä siihen oli vuotta aiemmin Kuopiossa ilmestynyt Erkki Piironen kirja *Karjalan pyhät kilvoittelijat*. Kirjassaan Erkki Piironen tarkoituksena oli lyhyesti esittää ja tehdä tutuksi suomalaisille ortodokseille karjalaiset pyhät, joita Venäjän ortodoksinen kirkko kunnioittaa. Pyhän Aleksanteri Syväriläisen oppilaiksi siinä nimetään pyhittäjät Atanasios Sääntämäläinen, Andrian Ontrusovalainen, Gennadi ja Nikifor Vasojärveläiset ja Joonas Jaasjärveläinen sekä autuaat kilvoittelijat Kassian Solomannilainen, Joosef Maasjärveläinen, Kornilo Paatenalainen sekä Teodorit, lappalaisten valistaja.

Lisäksi Suomessa vietetään Karjalan valistajien yhteistä juhlaa, joka sijoittuu aina lokakuun viimeisen päivän ja marraskuun 6. päivän väliin lauantaihin. Suomen ortodoksisen kirkon kalenteriin juhlapäivä hyväksyttiin vuonna 1957, kun ortodoksisen kirkon piispainkokous teki päätöksen asiasta. Huomionarvoista on, että kyseistä juhlaa alettiin viettää vuodesta 1972 myös Venäjän ortodoksisessa kirkossa, sen jälkeen kun patriarkka Pimen vieraili Suomessa tutustuakseen ortodoksisen arkki-piispakuntaan. Alussa Venäjälläkin juhlan päivämäärä oli liikkuva, mutta vuodesta 2004 lähtien Pyhän Synodin päätöksestä ja patriarkka Aleksii II:n siunauksella Venäjän ortodoksinen kirkko on viettänyt Karjalan pyhien yhteistä juhlaa (Собор Карельских святых) kesäkuun 3. päivänä.

Nykyään Petroskoin ja Karjalan hiippakunta tunnustaa virallisesti 13 pyhittäjää pyhän Aleksanteri Syväriläisen oppilaiksi ja juhlii heitä yhteisesti. Heistä viidellä on lisäksi oma muistopäivänsä. Heidän pyhäiksi julistamisestaan ei kuitenkaan ole varmuutta. Kyseiset pyhittäjät elivät 1500-luvulla, mutta heidän varsinainen kunnioituksensa alkoi suhteellisen myöhään, vasta 1800-luvulla.

Pyhimystraditio ja kansalliset pyrkimykset

Aunuksen alueen luostarien ja niiden perustajien pyhimyskulttien voimasta jälleenrakentamista 1800-luvulla ohjasivat venäläiskansalliset lähtökohdat. Pyhän Aleksanteri Syväriläisen koulukunnan muotoutumisesta luotu kuva haluttiin nähdä osana ei niinkään karjalaista eikä vepsäläistä vaan venäläistä hagiografista perinnettä. Tietoinen intressi luoda venäläiskansallista luostarihistoriaa on Anuksen hiippakunnassa identifioitavissa eräisiin kirkollisesti tärkeisiin tapahtumiin. Näistä merkittävin on

itsenäisen Aunuksen hiippakunnan perustaminen vuonna 1828. Tärkeä rooli uuden hiippakunnan perustamisprosessissa oli Venäjän valtiolla ja silloisella Venäjän keisari Nikolai I:llä. Tähän viittaavat Karjalan tasavallan kansallisarkistosta löytyvät asiakirjat, jotka valottavat Aunuksen hiippakunnan perustamiseen johtaneita syitä. Ensisilmäyksellä tärkeimmiksi hiippakunnan perustamissyiksi asiakirjoissa nousevat:

- 1) etäisyys keskushallinnosta
- 2) papiston koulutuksen puute
- 3) pyhäkköjen vähyys alueen laajuuteen nähden
- 4) skismaluonteinen vanhauskoisuus alueella
- 5) paikallisten asukkaiden vieraantumisen ortodoksisesta kirkosta.

Paikalliset sisäiset ristiriidat olivat todellisia ja monimuotoisia, mutta selkeimmin Aunuksen hiippakunnan alueellista dynamiikkaa pystytään analysoimaan ainoastaan osana suurempaa kokonaisuutta, silloista Venäjän valtiota. Hiippakunnan hallinnollisen toiminnan voidaankin nähdäkseni katsoa heijastavan valtiollista politiikkaa sekä 1800-luvun yhteiskunnallista ja kirkkopoliittista tilannetta Venäjällä.

Keisari Nikolai I:n aikana muotoutui myös Venäjän virallinen ideologia, jonka valistusministeri Sergei Uvarov kiteytti kolmeen käsitteeseen: ortodoksinen uskonto (Православие), autokratia (самодержавие) ja kansallisaate (народность). Kokonaisuutta, jossa ortodoksinen tsaari hallitsi ortodoksista kansaa, idealisoitiin ja romantisoitiin. Venäjän kansa miellettiin erilaiseksi ja paremmaksi verrattuna lännen liberaaleihin ja vallankumouksellisiin ryhmittymiin. Vuonna 1832 edistyksellisenä valistusajatteluna syntynyt valtio-oppi, vaikka sitä myöhemmin luonnehdittiinkin taantumukselliseksi, säilyi pienin muutoksin virallisena ideologiana aina vuoteen 1905. Valtioideologian päälinjämäisenä ajatuksena oli tehdä Venäjästä valistunut, mutta ei vallankumouksellinen yhteiskunta.

Monet 1800-luvun Venäjän ajattelijat ja kirjailijat olivat huolestuneita yhteiskunnan tilasta sekä ylä- ja alaluokan välillä yhä syvenevästä kuilusta. Aleksei Homjakov käsitteli kirjoituksissaan tähän kehitykseen johtaneita syitä. Hänen mielestään valistuksen idea vääristyi Venäjällä. Valistus saapui Länneistä ja törmäsi venäläiseen todellisuuteen tuomalla siihen epätasapainon. Yläluokkien edustajat saivat länsimaista tietoa, mutta tieto oli irrallaan todellisesta, heitä ympäröivästä elämästä. Rahvas puolestaan

jatko elämäänsä omilla oloillaan ja eli pimennossa, vailla ajatustakaan modernisaatiosta tai Lännestä saapuneista valistusideoista. Toisaalta Homjakov iloitsi siitä, ettei länsimainen valistus ollut pystynyt saavuttamaan alaluokkaa ja turmelemaan sitä lopullisesti. Ainoastaan ortodoksisuudesta nousevalla valistuksella oli hänen mukaan tulevaisuus Venäjällä.

Myös usko Jumalaan oli monien mielestä heikentymässä ja länsimaisen valistuksen nähtiin edistävän tätä prosessia. Kriitikko Ju. F. Samarinin mielestä uskonpuute ilmeni jo kaikilla elämän alueella: tiede-, virasto- ja perhetasolla. Hän kiteytti tämän lauseeseen: ”Siellä, missä historiallinen traditio on katkaistu, ideaalitkin haalistuvat ja kadottavat elinvoimansa.”

Yhteiskuntapoliittinen tilanne paheni 1800-luvun toisella puoliskolla ja valtion tärkein reformi, maaorjien vapautus, nostatti tyytymättömyyttä talonpoikien keskuudessa. *Oppositio* käytti tilannetta hyväksi monin tavoin ja järjestäytyi kumoukselliseksi ryhmäksi, joka sai nimen *narodnikit*, ja jolla oli selkeät tavoitteet, mm. autokratian kaataminen vallankumouksellisella toiminnalla. *Narodnikien* mielestä juuri talonpojat olivat se potentiaalinen vallankumouksellinen voima, joka oli herätettävä toimimaan valistuksen ja propagandan avulla. Valistusretket ”kansan luo” (в народ) alkoivat jo 1870-luvun alussa. Ensimmäiset epäonnistumiset eivät lannistaneet vallankumouksellisia, ja he katsoivat olevansa itseoikeutettuja jatkossakin puhumaan ja toimimaan rahvaan puolesta, kasvattamaan, kiihottamaan ja organisoimaan ”pimeitä massoja”.

Kirkollisen elämän järjestämisen ja Aleksanteri Syväriläisen kunnioittaminen

Vastauksena kumoukselliseen liikehdintään valtion otteet kovenivat, poliisitoiminta terävöityi ja sen verkosto laajeni. Mutta mikä oli kirkon rooli muuttuneessa tilanteessa? Venäjän ortodoksinen kirkko samaistettiin valtion virastoon. Pyhän Synodin johtamana se ei voinut olla vain sivustakatsoja. Varsin pian ymmärrettiin, että vahvistamalla ortodoksista uskoa ja laajentamalla uskonnollisen elämän vaikutusta rahvas voitaisiin pitää ortodoksinen kirkon piirissä, tsaarivallalle uskollisena. Lasten koulutus tapahtui jo entuudestaan pääosin Pyhän Synodin valvomissa seurakuntakouluissa. Myös seurakuntatasolla tarvittiin huomattavia uudistuksia, jotta aikuinen sukupolvi saataisiin aktivoitumaan uskonnollisesti.

Julkisuudessa ortodoksisten seurakuntien tilannetta 1800-luvulla arvioi tutkija A.A. Papkov, joka ei pelkästään perehtynyt asiaan perusteellisesti, vaan myös suunnitteli ulospääsyä uskonnollisen elämän taantumuksesta. Tsaari Aleksanteri II:n aikana yhteiskunnassa esiin nostettuja kysymyksiä Papkov pohtii teoksessaan *Kirkollis-poliittiset ja yhteiskunnalliset kysymykset vapahtaja-tsaarin valtakaudella 1855–1870*. Hän arvioi Homjakovin syvällisiä pohdintoja ja yhtyy niihin: ”Perusteelliset ja laajat kirkollis-yhteiskunnalliset muutokset ovat mahdollisia vain silloin, kun Kirkon ylevä idea selkiintyy koko yhteiskunnalle, eikä ainoastaan harvoille valituille teologisesti suuntautuneille henkilöille. Tämä kyllä vaati järjestelmällistä kasvatusta ja koulutusta.”

Seurakuntauudistus julistettiin elintärkeäksi kysymykseksi koko Venäjän tulevaisuuden kannalta. Nähtiin, että seurakunnan toiminnan tehostamisen myötä siitä muodostuisi paitsi hengellinen myös sosiaalinen keskus, joka yhdistäisi eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvat ihmiset. Keskeiseksi seurakunnan toiminnan päämääräksi julistettiin kansanvalistus ja hyväntekeväisyys, joita tuli harjoittaa ortodoksisuuden hengessä.

Aunuksen hiippakunnassa 1800-luvun loppupuoli oli ortodoksisuuden hengellisen herätyksen ja kansanvalistuksen alkuaikaa. Siihen johtivat monet syyt. Esimerkiksi maantieteellinen sijainti vaikutti merkittävästi alueen sisäisiin prosesseihin. 1800-luvulla ja vielä 1900-luvun alussa alueelle karkotettiin poliittisia vankeja, niin että Venäjän Karjala olikin tunnettu nimellä ”pääkaupunginläheinen Siperia” (подстоличная Сибирь). Alue oli siis altis erilaiselle vallankumoukselliselle liikehdinnälle. Joidenkin neuvostoajan tutkijoiden mielestä juuri poliittiset vangit olivat 1800-luvulla Anuksen alueen todellisia valistajia.

1900-luvulle tultaessa Anuksen hiippakunta painiskeli edelleen samojen ongelmien kanssa kuin sen perustamisen aikana vuonna 1828. Vaikka tiettyä edistystä oli tapahtunut – esim. koululaitoksen kehittämisessä – paikallisten asukkaiden vieraantuminen ortodoksisesta kirkosta jatkui. Syyn tähän nähtiin olevan paikallisten asukkaiden ”ikiaikaisessa mentaliteetissa, joka suosi askeettista ja skiittamaista elämää ja joka toteutui yhteiskunnan, kirkollisten menojen ja riittien ulottumattomissa”. Tämä huomio on pitkälti yhteneväinen yleisvenäläisessä tapakulttuurissa piilevän mieltymyksen kanssa, jossa hurskaita munkkeja, erakoita ja pyhiä vanhuksia kunnioitettiin, silloin kun kyläpappien oli vaikea saavuttaa arvostusta kansan keskuudessa.

Vuonna 1892 Aunuksen hiippakuntaan perustetun Pyhän Aleksanteri Syväriläisen nimeä kantavan Veljeskunnan perustehtäväksi asetettiin kansan uskonnollinen valistaminen. Veljeskunnan toiminnan tavoitteena oli paitsi kansan opettaminen seurakunnissa ja kirjastojen järjestäminen jokaisen temppelin yhteyteen myös temppelijuhlien ja ristisaattojen toimittaminen sekä kunnian palauttaminen paikallisille pyhille. Tavoitteiden toteuttamisessa edesauttoi se, että 1500-luvulla eläneiden paikallisten luostarien perustajien kultit herätettiin henkiin. Pienten karjalaisten luostarien läheisyys toisiinsa ja Syvärin keskusluostariin antoi mahdollisuuden yhdistää niiden perustajat samaan traditioon.

Tutkimuksessa nousivat esiin ne kriteerit, joiden perusteella 1800-luvun kirjallisuudessa henkilöitä liitettiin pyhän Aleksanteri Syväriläisen oppilaisiin, ja kyseiset kriteerit osoittautuivat Syvärin koulukunnan peruseriperiaatteiksi:

- 1) henkilö on mies
- 2) henkilö on munkki
- 3) henkilö on elänyt 1500-luvulla
- 4) henkilö perusti oman luostarinsa Aunuksen alueelle ja luostarin elämänmuoto oli kinobioottinen
- 5) henkilö tunnetaan ihmeidentekijänä
- 6) luostarissa mahdollisesti vaalittiin pyhän Aleksanteri Syväriläisen muistoa.

Tämän tutkimuksen valossa näyttää, että silloin kun paikallisesti tunnettu pyhittäjä yritettiin tehdä tunnetuksi kansalle laajemmin ja hänelle haluttiin luoda lisää auktoriteettia, se oli mahdollista tehdä liittämällä hänet merkittävän vaikuttajan oppilaisiin. Näin kävi Äänisen alueen pyhittäjien kohdalla. Samalla opettajankin kunnia kasvoi ansioituneiden oppilaiden lukumäärän lisääntyessä. Tällä tavoin Syvärin koulukunnan julkisuuskuva muodostui 1800-luvun lopulla ja vakiintui 1900-luvun ensimmäisenä vuosikymmenenä.

Irina Karvonen